

JUOZAPAS RUGIS

(RŪGYS, RŪGIS)

BENJAMINAS KALUŠKEVIČIUS,
KAZIMIERAS MISIUS, DANUTĖ MUKIENĖ

Kaskart, atiduodami pagarbą Lietuvos nepriklausomybės ir tautiškumo idėjas apgynusiems Lietuvos tautinio judėjimo dalyviams, nusilenkiame ir knygnešiams, ilgus metus buvusios uždraustos lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis bendradarbiams ir platintojams.

Juozapo Rugio ir jo žmonos Irenos kapas Švėkšnos kapinėse.
Danutės Mukienės nuotrauka, 2008 m.

Švėkšnos kraštas knygnešiais itin garsus. Vytautas Merkys studijoje „Draudžiamosios spaudos kelias 1864–1904“ tarp 2 467 asmenų, sulaukytų ir nubaustų už knygų gabenimą, platinimą bei laikymą, paminėjo ir 19 asmenų iš Švėkšnos valsčiaus, kurie buvo įkliuvę su lietuviškomis knygomis prie sienos. Švėkšnos krašto istorijos tyrinėtojas, mokytojas Petras Čeliaskas savo parengtoje knygelėje „Knygnešių pėdsakai Švėkšnoje“ (2003) nurodo, kad už knygnešystę, uždraustų leidinių platinimą, slėpimą iš viso yra buvę nubausti 26 žmonės iš Švėkšnos krašto (pas 8 iš jų buvo rasti dideli kiekiai knygų).

2004 m. Vilniuje išleistame sąvade „Lietuvos knygnešiai ir daraktorai“ paminėti 84 knygnešiai, uždraustos spaudos platinėjai, to darbo organizatoriai, daraktorai, kurie vienaip ar kitaip susiję su Švėkšna (dalis jų čia nuolat negyveno).

Vienas iš garsiausių Švėkšnos apylinkių knygnešystės organizatorių, uždraustų lietuviškų leidinių platinėtojų buvo gydytojas Juozapas Rugis. Iki šiol vis kyla klausimas, kaip teisingiausia būtų rašyti jo pavardę, nes rašytiniuose šaltiniuose ji labai įvairuoja. Atsakymą randame Juozapo Rupšio (1863–1941) straipsnyje „Žvilgsnis į praeitį“, išspausdintame P. Čeliaskaus sudarytoje knygoje „Švėkšna atsiminimuose“ (Kaunas, 1999, p. 12–45). 24 puslapyje rašoma, kad Švėkšnoje Juozapas Rupšys bendraudavo su miestelyje gydytoju dirbusiu Juozapu Rūgiu, kuris sakęs, jog jo tikroji pavardė esanti Rugis (gydytojas taip ir pasirašinėdavęs).

Gimė J. Rugis 1858 m. gegužės 23 d. Rūgiuose, netoli Sintautų (Šakių r.), mirė 1919 m. rugsėjo 16 d. Švėkšnoje, čia ir palaidotas.

J. Rugis buvo stambių ūkininkų sūnus. 1880 m. baigė Marijampolės gimnaziją. Čia tuo pačiu laikotarpiu mokėsi ir tautinio atgimimo šauklis, „Tautinės giesmės“ autorius Vincas Kudirka. Gimnazijoje tapę bičiuliais, jie draugiškų ryšių, bendradarbiavimo nenutraukė ir vėlesniais metais. 1880–1885 m. J. Rugis studijavo Maskvos universiteto Medicinos fakultete. Tuo metu jis įsitraukė į slaptos lietuviškos studentų draugijos veiklą. Studijuodamas

bendradarbiavo „Aušroje“. Straipsnius siųsdavo ir „Varpo“, „Ūkininko“, „Lietuvių laikraščio“, Vilniaus žinių redakcijoms. „Varpo“ leidybą jis, jau būdamas gydytoju, remdavo ir finansiškai. Dalyvavo 1894 m. Jelgavoje vykusiame varpininkų suvažiavime ir jo metu šiam judėjimui paaukojo 100 rublių. Bendradarbiavo su aušrininku dr. Jonu Šliūpu, leidėju, spaustuvininku Martynu Jankumi, daugeliu kitų ano meto šviesuolių, aktyvių visuomenės ir kultūros veikėjų.

Maskvoje įsigijęs gydytojo specialybę, sugrįžo gyventi į Lietuvą. Gavęs Švėkšnos klebono P. Staškausko kvietimą, 1886 m. atvyko į Švėkšną, įsikūrė čia ir iki mirties dirbo gydytoju.

Švėkšna – anuo metu buvo netoli Mažosios ir Didžiosios Lietuvos sienos. Didelę įtaką ir autoritetą ne tik tarp paprastų vietos gyventojų, bet ir tarp aukštuomenės narių turinčiam J. Rūgiui, sugėbėjusių neafišuoti savo politinių pažiūrų, čia buvo gana palankios sąlygos užsiimti draudžiamos lietuviškos spaudos gabenimu iš Mažosios Lietuvos ir jos platinimu. Nemažai draudžiamų leidinių jis ir pats savo vežime per sieną yra pergabenęs, dažniausiai grįždamas iš Karaliaučiaus, Tilžės ar Klaipėdos. Namuose buvo įsirengęs slėptuvę. Priglausdavo draudžiamą spaudą ir pas patikimus ūkininkus – A. Bumbulį, Garčių, Tada Lomsargį, keletą kitų netoli sienos su Mažąja Lietuva gyvenusių šio krašto žmonių. Didžiausi jo talkininkai būdavo vietos knygnešiai – Andriejus Balčiūnas (Balčėnas), Jonas Bliūdžius ir kiti. J. Rugis gerai sutarė su vietos lenkų ir rusų diduomenės žmonėmis, todėl caro žandarai, kad ir įtardami, jog gydytojas užsiima slaptų knygų platinimu, jo nelietė. J. Rugis buvo artimai pažįstamas ir su caro rūmuose aukštas pareigas užėmusiu grafu Adomu Broel Pliateriu, jo sūnumi Jurgiu Broel Pliateriu. Kai reikėdavo, nevengdavo ir miestelio valdininkų kompanijos, kartu su jais ir pakortuodavo. Taip gyvendamas jis turėdavo galimybę kartais padėti ir savo bičiuliams: paprašytas perveždavo per sieną jų tekstus, skirtus Lietuvoje draudžiamiems spaudos leidiniams, padėdavo pasislėpti kai kuriems caro žandarų persekiojamiems lietuvių tautinio atgimimo veikėjams, yra padėjęs ir už knygų platinimą nuteistiems

Švėkšnos krašto žmonėms. Apie tai savo prisiminimuose rašo ir jau minėtas J. Rupšys, lietuviškos spaudos draudimo metais aktyviai bendradarbiavęs užsienyje spausdintuose leidiniuose. Jis nurodo, kad tuo metu „parašomus dalykėlius paštu siųsti buvo neįmanoma, pereiti rubežių leidimo aš negaudavau: mano rašinius nuveždavo į užsienį bemaž visada a. a. J. Rugis, nes jis leidimus į užsienį gaudavo lengvai. [...] Jis, dr. Rugis, yra nemaža paaukavęs lietuviškiems reikalams pinigų, pakliuvusius į rusų nagus ne viena yra išgelbėjęs, padėdamas jam išsipirkti arba išbėgti į Ameriką... Velionis dr. Rugis yra parašęs 1) dvi korespondencijas „Vilniaus Žinioms“ ir „Lietuvos ūkininkui“ su parašu „J. Švėkšniškis“, tik ne „J. Švėkšnys“, 2) vėl vienam iš tų laikraščių – pasiūlymą rinkti atstovus į Dūmą vieną asmenį ir 3) vienam kalendoriui, rodos, „Proncę Paukštvanagį“, sakau *rodos*, nes parašo nebuvo, o sprendžiu iš ūpo, su kuriuo jis man tą dalykėlį skaitė, rodydamas pirmą kartą; buvo aprašytas buvęs pijokėlis staršynikėlis“.

Iš J. Rupšio teksto matyti, kad daug kas, tarp jų ir prof. Vaclovas Biržiška, J. Švėkšnio slapyvardžiu pasirašytas publikacijas ilgą laiką nepagrįstai priskirdavo J. Rugiui, nors jų autorius yra Juozas Rupšys.

Toje pačioje knygoje išspausdintame Petro Balčėno (1896–1972) tekste „Anais laikais...“ (p. 46–57) autorius dalinasi prisiminimais apie savo tėvą – knygnešį Andriejų Balčėną (1856–1937). Rašoma, kad A. Balčėnas turėjo „artimus ryšius su knygnešiu daktaru Rugiū knygy platinimo reikalu ir šiaip jei reikėdavo kokius „trapnus“ žmones kur nors nuvežti tokiais keliais, kad nesutikus „raudonsiūlių“. Iš daktaro Rugio esąs išvežęs ir daktarą Kudirką. Vežęs į Kurtuvėnus susitikimui su koku ponaičiu, kurio slapyvardis „Zuikio žentas“. Sakoma, bene tai Višinskis buvęs, mokęs tenykščio grafo vaikus.“

Taigi su V. Kudirka J. Rugis bendradarbiavo ir gyvendamas Švėkšnoje. Vietos gyventojus jis vis ragindavo mokslinti savo vaikus, sakydavo, kad gabesniems reikėtų sudaryti galimybę tęsti mokslus arčiausiai Švėkšnos tuo metu buvusioje Palangos progimnazijoje. Švėkšnoje J. Rugio vaikus Joną ir Aliciją 1910–1911 m. mokė į Švėkšnos dviklasę valdžios mokyklą dirbti atsiųstas pirmasis šiose apylinkėse lietuvis mokytojas Juozas Kasparavičius, tuo laiku jau turėjęs apie 50 metų amžiaus.

Apie Rugių šeimos gyvenimą Švėkšnoje nemažai sužinome iš jau minėtoje knygoje spausdinamo mokytojo S. Bukevičiaus (1888–1975) teksto „Penkeri metai Švėkšnoje“. Čia (p. 81–83) rašoma, kad gydytojas „Rugys su šeima gyveno Vilkėno gatvėje nuosavame naujame name. Rugių šeimą sudarė: 1) šeimos galva, vyras, *Juozas Rugys* (gal Rugis, nežinau), profesijos gydytojas, gyvena čia nuo seniau ir čia vedęs 2) Vilkėno dvaro grafo Broel-Platerio gubernantę lenkų kilmės *Ireną Skalskaitę*; 3) sūnus *Jonas* (Jonukas, Jonelis) apie 10–12 metų berniukas; 4) duktė *Alicija* (Alečka) 9–10 metų ir 5) duktė *Janina* (Janutė) 5–6 metų. [...]

Susipažinus su Kasperu [mokytoju Juozu Kasparavičiumi – red. p.], vieną vakarą jis nuvedė mane pas Rugiū. Nuo to laiko aš su juo pradėjau pas juos lankytis. Rugių šeima man labai patiko. Gydytojas buvo labai rimtas, nešnekus, bet draugiškas ir sąmojingas žmogus; jam buvo gal 40 metų su kaupu, kai jis vedė Ireną Skalskaitę, gal 25 metų merginą. Rugiui, matyt, patiko apkūni, linksma panelė ir ją vedė. Vėliau Rugienė man sakė, kad ji baigusi mergaičių institutą Krokuvos moterų vienuolyne, tenai išmokusi vokiečių ir prancūzų kalbas. Ji būdavusi tų kalbų mokytoja – gubernantė ponų dvaruose, o pastaruju laiku – Vilkėno dvare.

Gydytojas Rugys atvykdavo į tą dvarą ir čia susipažino su Irena S., o vėliau ją vedė. Švėkšnoje Rugienė pramoko kalbėti lietuviškai bei žemaičių tarme; galbūt tos kalbos ji buvo pramokusi iš savo tarnaičių, kurių jų namuose buvo dvi: virėja ir kambarinė. Be tų dviejų tarnaičių, buvo dar vyras – vežikas („furgonas“) prie dviejų arklių. Pas tolimus ligonius gydytojas Rugis važiuodavo nuosavais arkliais. Iš viso ko buvo matyti, kad Rugiai gyveno plačiai, pasiturinčiai. Namų apačioje buvo penki kambariai (su gydytojo kabine) ir viršuje, salkose, dar trys kambariai. Rugienė buvo muzikali, turėjo rojalį ir gerai skambino.“

1904 m. panaikinus lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą, gydytojas J. Rugis kaimuose organizuodavo bibliotekėles, skaityklas ir įvairiais kitais būdais rūpindavosi liaudies švietimu. Įkūrus „Artojo“ draugiją, tapo jos pirmininku (ši draugija iš užsieniečių supirkinėdavo jų bankrutuojančius dvarus).

1918 m. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, gydytojas kartu su kitais miestelio gyventojais rūpinosi Švėkšnos gimnazijos steigimu ir statyba.

Mirė būdamas šešiasdešimt vienerių – 1919 m. išvyko pas gimdyvę ir jį ištiko širdies priepuolis, prisidėjo epilepsija ir... Gydytojas J. Rugis išėjo Anapilin, palikęs liūdinčius gimines, artimuosius, švėkšniškius ir visus kitus, kurie jį pažinojo ir kuriems per savo gyvenimą daug gero buvo padaręs. Neužmiršo jo miestelio gyventojai iki šiol. Apie jį mums primena ir Švėkšnos kapinėse, prie pat jų vartų, J. Rugio ir jo žmonos Irenos amžinojo poilsio vietoje pastatytas atkapinis paminklas ir gražiai prižiūrimas kapas. Na o 1991 m. ir viena Švėkšnos miestelio gatvių pavadinta Juozapo Rugio vardu.

LITERATŪRA:

1. Aleknavičius B., Aleknavičius V., *Novužės krašto vaikai*, t. 1., Marijampolė, 1999.
2. Biržiška V., *Medžiaga*, kn. 4, p. 326.
3. Budrys M., „Lietuviai gydytojai aušrininkai“, *Lietuvių tautos praeitis*, t. 5, kn. 3–4.
4. Būtėnas J., *Vinco Kudirkos bendražygiai*, Vilnius, 1993.
5. Čeliaskas P., „Knygnešių pėdsakai Švėkšnoje“, *Švėkšna*, 2003, p. 16.
6. Grinius K., *Atsiminimai ir mintys*, t. 1–2, Tiubingenas–Čikaga, 1947–1962.
7. Dovydaitis P., „D-ras Juozas Rūgys“, *Medicina*, 1939, Nr. 9.
8. *Knygotyra*: MD, t. 39, p. 211.
9. Krupavičius M., „Daktaras Juozas Rūgys“, *Švėkšna*, Čikaga, 1974.
10. Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. 4, Vilnius, 1992, p. 219.
11. Merkys V., *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias, 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 580.
12. „Juozas Rugis“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 26, Bostonas, 1964.
13. „Juozas Rugis“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, Bostonas, 1964, p. 209.
14. Oželis K., „Atsiminimų žiupsnelis apie d-rą Juozapą Rūgį“, *Medicina*, 1939, Nr. 9.
15. Rugis J., *Švėkšnos praeitis*, Čikaga, 1950, p. 42, 43.
16. Rūgytė A., „Varpininkas dr. Juozas Rūgys“, *Varpas*, 1968, Nr. 8.
17. *Šilutės kraštas: EŽ.* – Šilutė, 2000.
18. *Švėkšna* [sudarė A. Rūgytė], Čikaga, 1974, p. 113–114.
19. *Švėkšna atsiminimuose* [sudarytojas P. Čeliaskas], Kaunas, 1999, p. 46–48.